

В началото бе литературата за деца

Светлана Стойчева

„Въпросът за съвременната тема застава с особена острота и настойчивост в нашата детска литература. Малките читатели прочетоха вече доста стихчета за поточето и за зайчето, за първия сняг и за училищното звънче. Сега расте ново поколение, което се сблъсква ежедневно с необикновени събития. Децата търсят в книгите отговор на много нерешени въпроси...“

Не е ли това един от вечните въпроси на една литература на прехода – обръгване от износената тематика, но и държане о нея, съзнание за новото, но не и за езика му; луфт, който или кресливо, или мълчаливо зее. И ще се наеме ли някой да познае за кой точно от преходите ни става въпрос? Споменатите „необикновени“ събития – те неотменно присъстват във всеки преход, подобно на „Аз съм българче“, написано „във“ и „за“ годините на Първата световна война, в което „дните велики“ и „славното време“ могат повторно и повторно да се случват. Очевидно проблематиката (да говорим за литературната проблематика) на всеки преход е сходна, а поставя на изпитание и поведението на лите­раторите.

„Въпросът за съвременната тема...“ се отнася към самото начало на 60-те години, а го акцентира младият тогава литерату­рен критик Йордан Василев¹.

За мнозина подобно начало може да изглежда „лесното“ начало с „лесната“ литература – литературата, която никога не е могла да изгради каквито и да било механизми за самоотърсване от плагиати и графомани, дори и в „златния“ ѝ период между двете световни войни, когато нейни автори стават строителите на родната литература и пътят ѝ – от затлачен между страниците на списанията и вестничетата за деца – се втурва право през модерното нагоре.

50-те години за литературата за деца са години на „пренагласяне на гусли“ и запяване на „нови песни“ (заглавието на стихотворението „Нова песен“ от Ран Босилек наистина е емблематично) със силно изразена декламативна реторика, с манифестиране на новите социални роли и с една зациклена поетичност. Дори за мнозина от класиците ни (Фурнаджиев, Елин Пелин, Каралийчев, Багряна) тези години минаха под стряхата на литературата за деца. Сякаш литературната продукция тогава налага възкликателното: „сега не е за литература – сега е за детска литература“.

На това литературно „позорище“ на детската ни литература през 50-те, използвано като удобно показно на новия идеологически речник, първите критически статии на Йордан Василев, посветени точно на настоящата детска литература – в края на десетилетието и в началото на следващото, със сигурност не са лесният избор. Към тях се прибавят и няколко статии-рецензии, в които той се заявява като „критика естет“, както можем днес да го наречем, радетел за „поетическа култура“ на младото поколение, а не като например „екзалтирания поръчков критик“. Затова и в погледа му още тогава „купчината на сивото, невзрачно стихотворно производство“² е толкова голяма, колкото и днес би била, ако се наемем да я измерим. Затова и примерите, които дава за фразеологична, формално-поръчкова поезия, са толкова

смехотворни, колкото и днес биха били, само че без полъха на музейността: „*Да преизпълним с труд желан / прекрасния стопански план!*“ (Цв. Ангелов); „*Работен стопанин / е чичо Младен, / на работа ходи / от изгрев червен (...)* // *От декар получи / най-много овес, / затуй беше пратен / на важен конгрес.*“ (Ат. Митев); „*Ех, че самодейност блика / в нашия прочут отряд! / Този скача, онзи вика, / всички чудеса творят.*“ (Ас. Босев). Затова и пътят към идеята не е през лозунговото ѝ повтаряне, а през „едно истинско откровение“⁴³.

Тези рецензии издават таланта на критик, който умее моментално да дистанцира обекта си, да уталожи емоциите на времето, за да постигне и историческите му стойности: „Трябва да се мине дълго време, мислите и чувствата да се уталожат и чак тогава разбираме, че има още нещо, което не достига в поемата. Искаме по-пълно и по-индивидуализирано да бъде пресъздаден характерът (...) по-голяма стегнатост...“⁴⁴ (това са все препоръки към едно второ издание на поемата „*Лиляна*“ на Блага Димитрова).

Отново подчертавам: в едно време на незабравени идеологически култове Йордан Василев издига в култ естетическото верую на литературния критик и историк, абсолютно безпристрастен към старите, утвърдени автори като Геров, Фурнаджиев, Багряна; към десетките непознати автори и към тези, които се налагат в съвременieto – като Цветан Ангелов и Асен Босев.

Отзивът за сборника „*Наши познайници*“ на Цв. Ангелов е несъмнен опит за естетическо шлифоване на писателя за деца – да се изхвърлят скучният, лишен от картинност разказ, многословието и претрупаността, неангажираното натрупване на фрази, предвзетостта, изкълчената и изкуствената фраза; да се развива жива поетическа образност; смешното да се изгражда чрез цялостен образ, емоционалната наситеност също да е обвързана с това; да се върви в посоката, при която стихът „*се вие свободно, леко и мелодиката му не е отежнена от предварителна схема*“,

или се постига картинен образ – „с неговата музикална оцветеност в повторенията, вътрешни рими и сполучлив вътрешен подбор“⁵.

С други думи, в т.нар. оперативен жанр „детският“ критик Йордан Василев показва способност не само да открива стойностния литературен факт, но и да го историзира моментално, да го вижда в парадигмите на по-голямата цялост – останалите книги на писателя, творчеството му за възрастни, цялата литература. И още в тези първи текстове личат качествата му на критик и историк – с изградена единна естетическа мярка към литературата за деца и към литературата изобщо. Без да отрича „някои специфични особености на детската литература“⁶ (а в статията си „Съвременни задачи и стари истини“ през 1963 г.⁷ се заема да ги изведе на поетологично равнище), той недоумява пред определението „стихотворения за деца и юноши“ и вметнато го коментира като „общоприетото, незаангажирано и същевременно толкова неточно“⁸. Дори в ранните му оперативни рецензии, в които и под лупа не се открива синдромът на претенцията „да бъде забелязан“, намираме идея за по-адекватно назоваване на т.нар. юношеска литература – „литература на преходната възраст“.

Ако все пак зададем въпроса, в какво се изразява младостта на началото на критика Йордан Василев, то може да посочим на няколко места „бойна фронтова стилистика“, очевидно отекваща гласовете на времето. Например: „Цв. Ангелов е един от постоянните и несменяеми бойци на фронта на нашата детска литература“⁹; „Всеки скучен спектакъл, всяка несполучлива книга е курум, който се е забил в пръстта“¹⁰. Оперирането с клишетата на времето обаче е и иронично игрово, то води и до тяхното преануансиране, което е безспорен белег за автентични критически заложби. Младостта на критика можем да усетим и в бодърстващия „съвременен“ дух, който отрича всякаква меланхолия в поезията за деца (така според него стихотворението „Дете на прозо-

реца“ на Ал. Геров не би трябвало да се адресира до децата). Особено характерно за литературнокритическата практика на автора е заклеването в съвременността, което се усеща на много места в тези текстове, но е принципно осмислено: „*истинското дарование минава несъмнено през съвременността*“. Ще добавя и два изкуствени примера за владееене на фин критически артистизъм: „Няма да се спирам сега на тези автори (...), за които създадените няколко сполучени стихотворения им дават упованието да пишат непрекъснато, да засипват редакциите си с ръкописи, и което е най-лошото, да издават почти всяка година и книга“¹¹; „Остроумието в такива случаи има ефекта на стар виц. Хубав, но стар.“¹²

Встрани от удоволствието да се чете такава критика ще посоча нещо, което респектира и днес – патосът на Йордан Василев се надгражда над цялостната картина на литературата ни за деца през периода. Всичката литературна продукция, заедно с историческите сравнения и препоръчителните насоки, е поставена на длан и тогава позицията на критика действително тежи и може да провокира дискусии и полемики. Такава е откровената му цел и с една „неприятна реплика в разговора“¹³.

Ала все пак не можем да не се попитаме риторично-съжалително: защо – дори и с подобно рядко присъствие на литературен критик от ранга на Йордан Василев в литературата ни за деца – тя не зае подобаващо място в културата ни и в литературнокритическото око на родната литература; как тази истински артистична и остра фраза и сериозна позиция не възпламениха страстите, както това стана с дискусии от типа на разгорялата се по страниците на в. „Литературен фронт“ около поетите на 40-те години на ХХ век. Главните участници в нея, Здравко Петров, Кръстьо Куюмджиев и Тончо Жечев, бяха също наричани „критици есеисти“, или „артистични критици“. Въпреки достойното отнасяне на такъв критик като Йордан Василев към литература-

та за деца – дали причината не се корени в ненарушимата инерция на нея да се гледа все като на чернова, при това безобидна, на литературата за възрастни? Така за кратко време с добри критики тя се сдобива, но със систематична и полемична, широка критика – не; специфика има, но специфично място в литературната и културната стратегия – също не.

Струва ми се, че Йордан Василев не е имал илюзии за трудността на битката за детската ни литература. Защото твърде пессимистично напомня думите на Любен Каравелов като досущ валидни и след сто години: „*Децата купуват и четат всякакъв боклук, който затъпява техните способности, самите издатели не могат да различат полезното от вредителното и не са в състояние да си съставят вярно понятие за оная книжовна нужда, която съответства на днешните съвременни потребности и която способства за народното развитие.*“

И след още петдесет години пак е същото, Йордане Василев!

Бележки:

¹ Василев, Й. За децата – съвременна поезия. // *Нар. младеж*, № 112, 12 май 1960.

² Василев, Й. Доверието. Анастас Стоянов. // *Септември*, 1962, № 2.

³ Пак там.

⁴ Василев, Й. Поема за една героична младост („Лиляна“ от Бл. Димитрова). // *Пион. ръководител*, 1960, № 2.

⁵ Василев, Й. Винаги при децата. // *Лит. фронт*, № 16, 18–24 февр. 1960.

⁶ Василев, Й. Доверието. Анастас Стоянов. // *Септември*, 1962, № 2.

⁷ Василев, Й. Съвременни задачи и стари истини (Поглед към поезията за деца). // *Септември*, 1963, № 8.

⁸ Пак там.

⁹ **Василев, Й.** Винаги при децата. // *Лит. фронт*, № 16, 18–24 февр. 1960.

¹⁰ **Василев, Й.** Съвременни задачи и стари истини (Поглед към поезията за деца). // *Септември*, 1963, № 8.

¹¹ Пак там.

¹² Пак там.

¹³ **Василев, Й.** Разговор за детската литература. Неприятна реплика в разговора. // *Пион. ръководител*, 1965, № 10.